

ФІГУРА СМЕРТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПСИХОАНАЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ ТА ЮНГІАНСЬКОГО АНАЛІЗУ: ГОРЮВАННЯ, ТРАНСФОРМАЦІЯ, САМІСТЬ

THE FIGURE OF DEATH THROUGH THE PRISM OF PSYCHOANALYTIC THEORIES AND JUNGIAN ANALYSIS: GRIEF, TRANSFORMATION, AND THE SELF

Статтю присвячено дослідженню фігури Смерті та її ролі у психічному житті людини з позиції психоаналізу загалом та аналітичної психології зокрема.

Порівняно класичні погляди Зигмунда Фрейда, який постулював дуалізм інстинктів життя (Ерос) і смерті (Танатос), та Жака Лакана, що переосмислює потяг до смерті як «конститутивну негативність символічного».

Центральне місце у дослідженні відводиться аналітичній психології Карла Густава Юнга, де смерть розглядається не як біологічний кінець, а як універсальний архетип, що існує в колективному несвідомому і символізує трансформацію, переродження та перехід. Обґрунтовано, що усвідомлення та прийняття фігури Смерті є ключовою умовою для особистісного розвитку. Процес горювання представлений як глибока психологічна робота, що вимагає символічного «вмирання» старого «Я» (Его) і є необхідною умовою для народження нового, більш інтегрованого «Я». Опір Его цьому болісному процесу є природним, але саме його подолання веде до психологічної зрілості та інтеграції.

На основі аналізу культурних і міфологічних образів обґрунтовано циклічну природу життя і смерті, що є нерозривним єдиним потоком, подібно до символу Уробороса. Ця дуальність, що приносить радість (від народження) і біль (від втрати), є невід'ємною частиною людського досвіду. Біль переживання втрати є сигналом про початок внутрішньої трансформації.

Визначено, що внутрішнє прийняття особистістю фігури Смерті та усвідомлення її трансформаційної природи є однією з найважливіших умов для досягнення психологічної зрілості. Сам юнґіанський архетип Смерті розкриває її як трансформаційну силу, що веде до переродження та цілісності.

Зроблено висновок про те, що метою горювання є не забуття втраченого, а інтеграція досвіду в нову ідентичність. Втрата примушує людину усвідомити, що те, що було цінним, тепер існує лише як досвід у минулому. У процесі горювання відбуваються переоцінка ідентичності та пошук нових точок опори. Людина вчиться розрізняти ядро відносин (те, що було цінним і що можна зберегти всередині себе) від самої людини або обставин, які вже втрачені. Це дає змогу усвідомити, що те, за чим ми горюємо, – це фактично та частина нас самих, яка була віддзеркалена в інших.

Ключові слова: горювання, Его, Самість, архетип, особистісний розвиток, трансценденція, сенс.

The article is devoted to the figure of death study and its role in human psychic life from the perspective of psychoanalysis in general and analytical psychology in particular. A comparison is made between the classical views of Sigmund Freud, who postulated the dualism of the life instincts (Eros) and death (Thanatos), and those of Jacques Lacan, who reinterpreted the death drive as "constitutive negativity of the symbolic". A central place in the study is given to the analytical psychology of Carl Gustav Jung, where death is viewed not as a biological end, but as a universal archetype that exists in the collective unconscious and symbolizes transformation, rebirth, and transition. It is substantiated that the awareness and acceptance of the Death figure are key conditions for personal development. The grieving process is presented as a profound psychological work that requires the symbolic "death" of the old "I" (Ego) and is a necessary condition for the birth of a new, more integrated "I". The Ego's resistance to this painful process is natural, but overcoming it leads to psychological maturity and integration.

Based on an analysis of cultural and mythological images, the cyclical nature of life and death is justified as a single, indivisible flow, similar to the symbol of the Ouroboros. This duality, which brings joy (from birth) and pain (from loss), is an integral part of human experience. The pain of loss is a signal of the inner transformation beginning.

It is determined that a person's inner acceptance of the Death figure and the awareness of its transformative nature are among the most important conditions for achieving psychological maturity. The Jungian archetype Death reveals it as a transformative force that leads to rebirth and wholeness.

The conclusion is made that the goal of grieving is not to forget what was lost, but to integrate the experience into a new identity. Loss forces a person to realize that what was once valuable now exists only as an experience in the past. In the process of grieving, identity is re-evaluated, and new points of support are sought. A person learns to distinguish the core of a relationship (what was valuable and can be kept within oneself) from the person or circumstances that are now lost. This allows us to realize that what we are grieving for is, in essence, that part of ourselves that was reflected in the other.

Key words: Grieving, Ego, Self, archetype, personal development, transcendence, meaning.

УДК 159.942.33

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.77.2.10>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Королович О.В.

доктор філософії з психології,
психотерапевт

ORCID ID: 0000-0001-8055-1424

Вступ. В умовах повномасштабної війни, що триває в Україні, проблема смерті та горювання набула нового, колективного масштабу. Мільйони українців щодня стикаються з втратами, фактичними та символічними, проживають процес горю-

вання та духовної трансформації загалом, великою мірою ці процеси відбуваються неусвідомлювано. Актуальними у психологічній науці є дослідження, що вивчають ці психологічні феномени та спрямовані на розвиток грамотних терапевтичних під-

ходів для підтримки клієнтів у процесі горювання, трансформації, зміни і пошуку нових сенсів.

Предметом нашого дослідження є внутрішні механізми адаптації та трансформації в умовах глибокого травматичного досвіду. Питання полягає в тому, як травму, втрату та горе переорієнтувати на рушійну силу, що веде до особистісної зрілості та нового, осмисленого життя.

Метою статті є філософсько-психологічний аналіз смерті як символічної фігури і вмирання як трансформації.

Методологічним підґрунтям нашого дослідження буде філософсько-культурологічний дослідження, класичний психоаналітичний підхід та аналітична психологія К.Г. Юнга.

Виклад основного матеріалу. Доцільно почати з того, що у психоаналізі, як у класичному, так і в тому, що розшаровувався після Фрейда, погляди на смерть різні.

Так, З. Фрейд постулював, що людська поведінка керується дуальністю фундаментальних інстинктів: інстинктом життя (Ерос) та інстинктом смерті (Танатос). Ерос прагне зберегти і розмножити життя, тоді як Танатос, енергія мортідо, є саморуйнівним потягом повернутися до неорганічного, неживого стану [1].

Ця теорія виникла на основі його клінічних спостережень за «нав'язливим повторенням», коли люди, що пережили травму, постійно повертаються до своїх болісних переживань у сновидіннях. Потяг до смерті, спочатку спрямований всередину, часто перенаправляється назовні як «потяг до руйнування, спрямований проти зовнішнього світу та інших організмів», а також є джерелом агресії.

Ж. Лакан, французький структураліст, через критику та переосмислення робіт З. Фрейда визначив потяг до смерті не як біологічну силу, а як «конститутивну негативність символічного», що підриває та розбудовує природну цілісність суб'єкта [6]. Він стверджував, що «кожен потяг є водночас і сексуальним потягом, і потягом до смерті», і що справжня насолода (*jouissance*) перебуває «по той бік принципу задоволення», пов'язана з болем та надлишком [5]. У цьому контексті смерть є не кінцем, а умовою і межею існування суб'єкта.

К.Г. Юнг розглядав смерть як один з архетипів. Займаючись дослідженнями людської природи та психіки, він дійшов висновку, що людство має вроджені моделі сприйняття та поведінки, які на психічному рівні пов'язані з інстинктами на фізичному. Так само, як під час погляду на лимон у нас автоматично виділяється слина, ми реагуємо на певні життєві ситуації сталими реакціями, що склались не десятиліттями, а тисячоліттями, про які нам не потрібно думати чи намагатися їх зрозуміти.

Е. Стівенс, ще один психоаналітик парадигми юнгіанського аналізу, зазначає, що архетипи – це «вроджені нейропсихічні центри, що мають здатність ініціювати, контролювати та опосередковувати загальні поведінкові патерни та типовий дос-

від усіх людей, незалежно від раси, культури чи віросповідання» [7].

Архетип Смерті є одним з таких фундаментальних архетипів, поряд з архетипом матері (турботи, вигодовування, плекання), Анімою (архетипом жіночого) та Анімусом (архетипом чоловічого), Персоною (нашим соціальним Я), Тінню (несвідомими інстинктами).

Архетип смерті є не просто руйнівною силою, а символом, який прагне «доповнити наше власне індивідуальне життя, щоб зробити його цілісним» [2]. Хоча відчуття, пов'язані з ним, часто негативні (страх, горе), його кінцеве призначення – служити універсальній потребі в психологічній повноті.

Архетип смерті – символ, пов'язаний з переживанням втрати та переродженням через «вбивство» Его до вищого рівня розвитку психіки та особистості.

Ідея К.Г. Юнга близька ідеї дуалізму життя та смерті. *Лібід*о (енергія життя) поряд з *морті*до – енергії руйнування. З точки зору міфосимволізму юнгіанського аналізу, ці дві енергії – життя та смерть, *лібід*о та *морті*до – є не окремими силами, а єдиним безперервним потоком, як змії Уроборос, що кусає себе за хвіст та відображає циклічність життя та природи: початок – кінець – початок. Зустрічаючись із життям, ми відчуваємо радість, а зі смертю – біль. Цей біль є невід'ємною частиною нашого досвіду, і його наявність вказує на те, народжується нове. Нове «Я» з'являється на світ з такими самими муками, з якими колись народилося наше тіло, але ми відчуваємо радість від народження нового.

Якщо подивитися на ідею дуальності та циклічності з культурологічної точки зору, то циклічність життя й смерть як трансформація є частиною нашої прадавньої, української, символічної системи. І не тільки української. Смерть – це лише сходинка в довгому процесі зростання. В прадавніх культурах абстрактна, жаклива Смерть як архетипічна фігура персоніфікується в конкретні, керовані образи: Анку, Хель або Морену, і є фактично психічним механізмом подолання, який перетворює невідоме на щось, з чим можна взаємодіяти, непізнаване – на сутність, з якою можна взаємодіяти.

Тож ми бачимо, що дуальна природа смерті не є відкриттям психології; вона вкорінена у стародавній міфології, через яку ми можемо спостерігати народження та розвиток Архетипів, що дійшли до сучасності.

Так, наприклад, скандинавська богиня Хель є уособленням цієї дуальності. Одна її половина була мертвою, інша – живою, а основна її роль полягає в підтримці космічного балансу. Подібним чином слов'янська богиня Марена є втіленням холоду та безплідності зими, руйнування, необхідного для весняного відродження. Ритуал спалення та втоплення Марени є відчутним способом відтворення психологічного процесу протистояння болісному, трансформаційному досвіду, щоб вітати оновлення.

Ці міфологічні образи є колективними психологічними виразами напруги між смертю як руйнівною силою (фрейдівський Танатос) і смертю як трансформаційною, циклічною силою (юнгіанський архетип).

Сучасна психологія підтверджує, що ставлення людини до страждання визначає її здатність до трансценденції та особистісного зростання. Так, скажімо, В. Франкл, зазначав, що рух до трансценденції – це завжди рух у напрямку виходу за межі власного досвіду, свідомості та можливостей [8]. Наявність духовного виміру, який Франкл називав *ноосом*, є внутрішнім ресурсом, що слугує орієнтиром у мінливій реальності. Хоча В. Франкл, засновник логотерапії, не був власне психоаналітиком, проте зв'язок між логотерапією Франкла та аналітичною психологією Юнга є, і він полягає в їхньому спільному акценті на духовному вимірі та цілісності особистості.

Коли людина переживає втрату, вона стикається з невідомим та незвичним – з руйнуванням ілюзій і необхідністю відпустити частину свого світу. Цей процес горювання є болісним, оскільки він передбачає вмирання старого «Я». Воно, Его, буде чинити опір, відчувати злість, розчарування та страждати, тому що прагне контролю, але згодом втрачає і переходить до відчуття безсилля. Саме з муками вмирання старого «Я» народжується нове «Я». Це нове «Я» вимагає контакту з тілом, усвідомлення важливості процесу горювання на ментальному, духовному та фізичному рівнях.

Цінність Смерті як символічної фігури, як архетипу і неминучості, що нерозривно пов'язана з життям та народженням, полягає в тому, що її прийняття дарує нам психологічну зрілість, втрату дитячих ілюзій і більш осмислене ставлення до життя. Усвідомлення, що життя і смерть нерозривно пов'язані, є важливою характеристикою зрілості. По-справжньому зріле та інтегроване життя вимагає свідомого ставлення до смерті

Центральною для юнгіанського мислення є концепція індивідуації – процесу інтеграції несвідомого зі свідомою особистістю для досягнення психологічної цілісності. Юнг розглядав її як основне завдання «другої половини життя», коли увага зміщується із зовнішніх досягнень на внутрішнє протистояння зі своєю смертністю та пошук сенсу життя [4]. Опір цій природній психологічній кривій Юнг вважав формою неврозу або «хвороби душі», а страх смерті – підсвідомим страхом самого життя [4].

Процес індивідуації неможливий без залучення трансцендентної функції – центрального концепту Юнга, який описує здатність психіки переходити від однієї психологічної установки до іншої. Ця функція виникає з напруги між свідомим та несвідомим, сприяючи їх об'єднанню та символічному перетворенню [3]. Вона може проявлятися як сні, видіння, символічні образи, що з'єднують раціо-

нальні та ірраціональні аспекти психіки. Ця функція, хоч і здається містичною, проте є психологічним процесом, що допомагає подолати внутрішні конфлікти та рухатися до цілісності.

Отже, переживання горя та втрати є ключовим етапом у процесі індивідуації та досягнення самості. Цей процес є не лише реакцією на зовнішню подію, але й глибокою внутрішньою роботою, спрямованою на трансформацію особистості. Кожна втрата, чи то смерть близької людини, завершення стосунків, зміна соціальної ролі (наприклад, перехід від «дружини» до «самостійної жінки») або вікова криза, вимагає символічного «вмирання» старого «Я» (Его). Це «вмирання» супроводжується значним психологічним болем, що є необхідною умовою для народження нового, більш інтегрованого «Я».

Тоді метою горювання є не забуття втраченого, а інтеграція досвіду в нову ідентичність. Втрата примушує людину усвідомити, що те, що було цінним, тепер існує лише як досвід у минулому. У процесі горювання відбуваються переоцінка ідентичності та пошук нових точок опори. Людина вчиться розрізняти ядро взаємин (те, що було цінним і що можна зберегти всередині себе) від самої людини або обставин, які вже втрачені. Це дає змогу усвідомити, що те, за чим ми горюємо, – це фактично та частина нас самих, яка була віддзеркалена в інших.

Прийняття цього болісного процесу дарує психологічну зрілість. Воно виводить особистість із стану дитячих ілюзій і веде до глибшого, усвідомленого ставлення до життя. Ключовою характеристикою зрілості є розуміння, що життя і смерть нерозривно пов'язані і є частинами єдиного циклу. Таким чином, горювання стає не кінцем, а шляхом до самості, що дозволяє особистості розкрити свій внутрішній потенціал та рухатися далі, незважаючи на минулі втрати.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасному психоаналізі та психології ми спостерігаємо конвергенцію ідей, що спочатку здавалися розрізненими. Фрейдівський Танатос – руйнівний, агресивний інстинкт – знаходить своє відображення в болісних аспектах переживання втрати та руйнування старого «Я». Лаканівська «конститутивна негативність» підкреслює, що смерть – це неминуча межа, яка формує суб'єкта. Водночас юнгіанський Архетип Смерті розкриває її як трансформаційну силу, що веде до переродження та цілісності. Цей синтез демонструє, що смерть, як би її не розглядали, є не просто біологічним кінцем, а центральним елементом людської психіки, що спонукає нас до глибокого самопізнання, особистісного зростання та усвідомленого життя. Вона слугує не кінцевою точкою, а своєрідним двигуном, що приводить у рух найважливіші психологічні процеси.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фрейд З. Тотем і табу. Харків: Фоліо. 2023.
2. Юнг К.Г. Архетипи і колективне несвідоме. Київ: Центр навчальної літератури, 2024.
3. Юнг К.Г. Людина та її символи. Київ: Центр навчальної літератури, 2022.
4. Юнг К.Г. Аіон. Нариси щодо символіки самості. Львів: Астролябія, 2025.
5. Lacan J. Le Séminaire, livre VII: L'éthique de la psychanalyse (1959–1960). Seuil, 1986.
6. Lacan J. Le Séminaire, livre XI: Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse (1964). Seuil, 1973.
7. Stevens A. Archetype Revisited: An Updated Natural History of the Self. Toronto: Inner City Books, 2003.
8. Frankl V.E. The spiritual dimension in existential analysis and logotherapy. *Journal of Individual Psychology*. 1959. № 15 (2). P. 157–165.
9. Freud S. Obsessive actions and religious practices. In J. Strachey. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Hogarth. 1907. Vol. 9. P. 115–128.
10. Freud S. The future of an illusion. In: J. Strachey (Ed. and Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Hogarth. 1927. Vol. 21. P. 1–56.

Стаття надійшла у редакцію: 16.09.2025

Стаття прийнята: 26.09.2025

Опубліковано: 17.11.2025